

«ԱՐՅԱՆ»
ԳԻՏԱՆՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՄՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱՆԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԿ

ՄԵԴԻԱ
ԱՍՈՑԻԱՅԻՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 4(7), 2020

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 4(7), 2020

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Գիտական Արցախ» պարբերականը գտնվում է www.elibrary.ru կայքում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

The «Scientific Artsakh» journal is posted on www.elibrary.ru website.

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, принятых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных

Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

Журнал «Научный Арцах» размещен на сайте www.elibrary.ru.

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – «ARTSAKH» Publ. – Изд. «АРЦАХ»
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2020

**Ընթացիկ համարը նվիրվում է 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին
աղբբեջանաթուրքական վարձկան հրոսակների սանձագերծած
պատերազմում Արցախի Սուրբ հողի քաջարի պաշտպաններին:**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Լենա ԱՄՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր (**Տառագոնա, Իսպանիա**)

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Կոստրոմա, ՌԴ**)

Գևորգ ԴԱԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Արման ԵՐԻՎԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ալֆրեդ դե ՉԱՅԱՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Ժնև, Շվեյցարիա**)

Սեյրան ՉԱԶԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարեկ ԺԵՅՍՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Օլշտին, Լեհաստան**)

Նատալյա ԿՈՎԿԵԼ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Միսսկ, Բելառուս**)

Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Մոսկվա, ՌԴ**)

Օտտո ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆՆՆԻ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Համբուրգ, Գերմանիա**)

Ռուզաննա ՀԱԿՈԲՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Իրինա ՀԱՅՈՒԿ, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Լվով, Ուկրաինա**)

Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մուշեղ ՀՈՎՍԵԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ ՄԻՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Դոնի Ռոստով, ՌԴ**)

Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 4(7), 2020, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն, 2020, 280 էջ:

**«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2020թ. 4-րդ (7-րդ) համարի տպագրության
աջակցել է «Մեդիա ասոցիացիա» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը:**

The Issue is Recommended for Publication by the Editorial Council of the «Scientific Artsakh» Journal

*The current issue is dedicated to the brave defenders
of the Holy land of Artsakh in the war unleashed by
azerbaijani-turkish mercenaries on September 27, 2020.*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member,
Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Lena ASRYAN, Doctor of History (Tarragona, Spain)
Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Irina HAYUK, Ph.D in Philosophy, Associate Professor (Lviv, Ukraine)
Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Natalia KOVKEL, Ph.D in Law, Associate Professor (Minsk, Belarus)
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Professor
Seyran ZAKARYAN, Doctor of Philosophy, Professor
Alfred de ZAYAS, Doctor of Law, Professor (Geneva, Switzerland)
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 4(7), 2020, Yerevan, «ARTSAKH» Publishing House, 2020, 280 pages.

The publication of the 4th (7th) 2020 «Scientific Artsakh» journal was supported by «Media Association» LLC.

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Текущий номер посвящен отважным защитникам
Святой земли Арцаха в войне, развязанной азербайджано-
турецкими наемниками 27 сентября 2020 года.*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Лена АСРЯН, доктор исторических наук (Таррагона, Испания)
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, профессор
Ирина ГАЮК, кандидат философских наук, доцент (Львов, Украина)
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, профессор
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Альфред де ЗАЙАС, доктор юридических наук, профессор (Женева, Швейцария)
Сейран ЗАКАРЯН, доктор философских наук, профессор
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Наталья КОВКЕЛЬ, кандидат юридических наук, доцент (Минск, Беларусь)
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 4(7), 2020, Ереван, Издательство «АРЦАХ», 2020, 280 страниц.

Публикация 4(7) номера 2020 года журнала «Научный Арцах» была осуществлена при содействии ООО «Медиа ассоциация».

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. Արցախի փրկության ու վերակերտման հրամայականով.....9
EDITORIAL. For the Sake of the Salvation and Revival of Artsakh.....11
РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ. Во имя спасения и возрождения Арцаха.....13

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, HISTORY, ИСТОРИЯ

Գայանե Հովհաննիսյան. Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ժողովրդագրական պատկերը 1920-ական թթ. սկզբներին..... 16
Gayane Hovhannisyanyan. Demographic Picture of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region in the Early 1920S

Гаяне Оганнисян. Демографическая картина Нагорно-Карабахской Автономной Области в начале 1920-х гг.

Վահե Սարգսյան. Չավախքի հիմնահարցը վրաց հասարակական-քաղաքական մտքի ընկալմամբ (ըստ 1999-2009 թթ. վրացական տպագիր մամուլի կյուրթերի) (Մաս 2).....24
Vahe Sarkisyan. The Main Problem of Javakhk in the Perception of Georgian Socio-Political Thought (Based on Georgian Print Media in 1999-2009) (Part 2)

Ваз Саркисян. Проблема Джавахка в восприятии грузинской общественно-политической мысли (по материалам грузинских печатных изданий 1999-2009 гг.) (Часть 2)

**ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**

Առլեն Շահվերդյան. Տեղեկատվական-քարոզչական պատերազմի Էկոլոգիական չափումները Ղարաբաղյան հակամարտության համատեքստում.....45
Arlen Shahverdyan. Environmental Aspects of the Information-Propagandist War in the Context of the Karabakh Conflict

Арлен Шахвердян. Экологические аспекты информационно-пропагандистской войны в контексте Карабахского конфликта

Գոր Պետրոսյան. Պատժամիջոցների կիրառման նպատակներն ու մեխանիզմները ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում.....52
Gor Petrosyan. The Objectives and Mechanisms of Application of the Sanctions in Contemporary International Relations

Гор Петросян. Цели и механизмы применения санкций в современных международных отношениях

Նարեկ Սուքիասյան. ՀՀ արտաքին քաղաքականության ռուսական ուղղության վրա ազդող կառուցվածքային գործոնների տեսականացման փորձ և այդ գործոնների ազդեցության Էվոլյուցիան.....61
Narek Sukiasyan. An Attempt of Theorizing the Structural Factors Influencing the Russian Direction of Armenia’s Foreign Policy and the Evolution of Those Factors

Нарек Сукиасян. Попытка теоретизирования структурных факторов, влияющих на российское направление внешней политики Армении и их эволюцию

ԱՐՑԱԽԻ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՎԵՐԱԿԵՐՏՄԱՆ ՀՐԱՄԱՅՆԱԿԱՆՈՎ

Հայ ժողովուրդը, որ դարերի ընթացքում բազմիցս ցեղասպանվել, հայրենագրվել և գերհերոսական ուստնումով դարձյալ ոտքի է կանգնել՝ ի սփյուռս աշխարհի պահպանելով ինքնությունն ու դիմագիծը, դարձյալ համազգային աղետի մեջ է: Հեշտ չէ խոսքավորել այն սարսուղազու ցավը, որ ապրում է այսօր յուրաքանչյուր հայ 2020թ. սեպտեմբերի 27-ին ադրբեջանի ու թուրքիայի սանձազերծած Արցախյան վերջին պատերազմի, հերթական ցեղասպանական նկրտումների, այդ ամենի հանդեպ աշխարհի հանցավոր լուռության ու անտարբերության կապակցությամբ, ինչի արդյունքում մենք կորցրինք պատմական Արցախի մոտ 80 տոկոսը՝ Շուշի բերդաքաղաքը, Հադդուլը, Կովսականը, Բերձորը, Քարվաճառը, ունեցանք հազարավոր անմեղ զոհեր, որոնց շիրիմները դեռ տաք են, հոգիները՝ անհանգիստ...

Արդարև, իր դրդապատճառներով, տարողությամբ, դառնագույն հետևանքներով սովորական աղետ չէր այս պատերազմը, որի գնահատականը կտա ժամանակը՝ անխնա հատուցում պահանջելով բոլորից՝ թե՛ արտաքին և թե՛ ներքին թշնամուց:

Մոտ երեք տասնամյակ վերընձուղման, ինքնակերտման ու ինքնահաստատման ընթացքի մեջ գտնվող Արցախը թշնամին դարձյալ փորձեց ծնկի բերել, ամենադժնի միջոցներով փշրել մեր գոյության առանցքը, սակայն Արցախը տոկաց, մկրատվեց, տրորվեց ու արյան դաշտ դարձավ, բայց դառը կորուստների գնով անգամ դիմացավ հերթական արհավիրքին... Ի՛նչ զորություն ունի հայրենիքի սերը, որ մեր «փոքր ածուխ» առաջնորդեց հսկա ու արևախում զորաբանակի, քաղաքակրթված աշխարհում իր ցեղասպան ձեռագիրը կատարելագործած թուրք հրոսակների ու վարձկան-ահաբեկիչների դեմ պաշտպանելու արյան գնով ձեռքբերածը՝ հայրենի հողը, որն այսօր տնքում է ցավից ու վիրավորանքից. հանձնվել է թշնամուն միջազգային կույր դիվանագիտության ու պատմական կեղծարարության օրակարգով, որին մեր դիվանագիտական ու քաղաքագիտական միտքն այսօր տարի այդպես էլ չկարողացավ հակադարձել ինչպես հարկն է, չկարողացավ պաշտպանել Արցախի ինքնորոշման իրավունքը՝ սեփական երկրում ապրելու և արարելու հրամայականով: Յուրաքանչյուր հայ պետք է մղվի ինքնազնուության՝ ինչու՞ այսպես եղավ... Ինչու՞մ թերացանք...

Ի սկզբանե գիտության դիվանագիտության զարգացման միջոցով Արցախի ճանաչելիության ու միջազգային ճանաչման գործընթացին լծված **«Գիտական Արցախ»** պարբերականի սույն տարեվերջյան համարը ծնելով Արցախը պաշտպանած, նրա ազատագրության **Ոսկե երազի** համար կյանքը զոհած մեր հզոր **ՀԱՅՈՐԴԻՆԵՐԻՆ**՝ մի նպատակ ունենք. դարձյալ ու նորեն առերեսվելով պատմության դառը փորձին՝ *վեր հանել համազգային առաջնահերթությունները, մեր ինքնության պահպանման սպառնալիքներն ու մարտահրավերները, հասկանալով հասկանալ, որ Արցախահայության գոյապայքարը շարունակվում է և, ցավոք, այսուհետ էլ միայն ուժեղի հետ է աշխարհը հաշվի նստելու, քանզի միայն ուժն է ծնում իրավունք:*

Այս շրջագծի մեջ պետք է դիտել Արցախի ներկան ու ապագան և ազգային-դիվանագիտական նոր օրակարգ ձևավորելով՝ լծվել երկիրը հոգեմտավոր արժեքներով զարգացնելու, պատմական արդարությունը վերականգնելու նվիրական աշխատանքին՝ օգտագործելով բոլոր հնարավոր ու անհնարին միջոցները, հարթակները, քանզի կշռաբարին մեր անկախությունն ու պետականությունն է, Արցախի վտանգված ապագան:

Այսպես չի՛ կարելի շարունակել:

Արտակարգ կացությունը պարտադրում է մեզ ոչ թե հուսահատվել, մեկուսանալ ու մարտահրավերներին դիմադարձվել, այլ որդեգրել նոր և ավելի ուժեղ հավաքական

մարտավարություն, որի առաջին կռվանը եթե միասնությունը, ռազմական ու տնտեսական հզորությունն է, ապա երկրորդը մեր հոգեմտավոր արժեքներն են, գիտական ու մշակութային ճիշտ դիվանագիտությունը, երկիրը այդ զրահանդերծով պաշտպանող մարդուժ՝ մտավորականները, գիտնականները, ուսուցիչները, արվեստի ու մշակույթի գործիչները: Նրանք նույնպես զինվոր են՝ **«լույսի զինվոր»:** Համահայկական գիտական ու մշակութային նպատակադիր քաղաքականություն վարելու հրամայականը, առավել քան երբևէ, անհետաձգելի անհրաժեշտություն է: Առանց երիտասարդ, առողջ ու կենսունակ գիտակրթական ներուժի հնարավոր չէ դիմակայել հայ ինքնության դեմ խոյացող այս չարաղետ ժամանակների կրծանարար հոսանքներին:

Այս դարատև գոյապայքարում ճակատագրական դեր է վերապահված հայագիտությանը և, առհասարակ, բոլոր գիտաճյուղերի արդյունավետ զարգացմանը, կիրառական արդյունքի ստեղծմանն ու տարածմանը: Ինչպես դարեր շարունակ, այսօր էլ մեր պատմամշակութային փառահեղ արժեքները, ցավոք, նաև Շուշիի կոթողները, Դադիվանքը, Տիգրանակերտը, բազմաթիվ այլ հուշարձաններ հանիրավի հայտնվել են չարագործի ձեռքին, ով ջանք չի խնայի ոչնչացնելու դրանք, կեղծելու հայոց պատմությունը զազրելի ու **ՄԻԱՅՆ** իրեն հատուկ ձեռագրով: Գիտությունը ամենազոր գեներ է, միջոց, գիտնականը՝ նաև դիվանագետ, որ կարող է և չպետք է թույլ տա նման զեղծարարություններ: Շարունակելով գիտության միջոցով Արցախի հարցը ճանաչելի դարձնելու անկասելի առաքելությունը՝ «Գիտական Արցախ»-ը, «ԱՐՑԱՆ» գիտահետազոտական ինստիտուտը ջանք ու եռանդ չեն խնայելու հայագիտական, ակադեմիական միտքն ուղղորդելու Արցախի պատմության, մշակույթի, նաև վերջին պատմաքաղաքական իրադարձությունների խորքային քննաբանման, արդյունքների հանրայնացման առաքելությանը, համախմբելու միջազգային ճանաչում ունեցող գիտնականներին այդ հրատապ խնդիրների շուրջ՝ կանխելու աղբրեջանի «գիտական» քարոզամեթոդային լարծուն կեղծիքները՝ ի շահ Արցախի հոգևոր ամբողջականության պահպանման՝ ամենամոտ ապագայում նաև տարածքային ամբողջականության վերականգնման ու ազատագրության հեռանկարով, որը ոչ թե պետք է լինի երազանք, այլ ռազմավարական նպատակ:

Մեզ պարտադրված այս պատերազմի ցավալի ելքը մարտահրավեր է՝ առաջատեսիլ մոտեցումով քննելու մեր սխալները, բացթողումները, ճշտորոշելու և զուգակշռելու մեր առաջնային անելիքները բոլոր հարթակներում և, իհարկե, նախ և առաջ երկրի առաջադիմության բազկերակը հանդիսացող տնտեսության, ռազմաարդյունաբերության ոլորտներում, քանզի հզոր բանակը ենթադրում է հզոր տնտեսություն: Եվ ապա նոր որակով պետք է զարգացնել միջազգային հարաբերությունները, գործակցական կապերն այն երկրերի հետ, որոնք կարող են նպաստել մեր ազգային արդար պահանջատիրության հարցին: Իսկ այս ոլորտում անչափ կարևոր է զարգացնել **«գիտություն՝ հանուն դիվանագիտության»**՝ մեր ժամանակների ամենաֆենոմենալ գործիքը, ինչը պետք է դրվի հայոց պետական հայեցակարգի հիմքերում: Արցախում գիտության դիվանագիտության զարգացման հրատապությանը, համաշխարհային ճանաչում ունեցող գիտնականներին՝ որպես դիվանագետներ, Արցախյան հիմնախնդրի շուրջ համախմբելու և նրանց ներուժն օգտագործելու կարևորությանն առիթ ունեցել ենք անդրառանալու մեր նախորդ խմբագրականներում, ինչը գերազանցապես արդիական է նաև այսօր:

Արցախի պաշտպանության դիրքերում կանգնած մեր առաջապահ զինվորներին ասում ենք՝ հազար ապրեք, **ՀԵՐՈՍՆԵՐ**, անկախ այն դառնակեզ իրողությունից, որ ձեր զինակից ընկերների արյամբ սրբացած հայրենի հողը հանիրավի «նվիրաբերվեց» թշնամուն, միևնույն է, դուք սրբազան գործ եք արել, ուստի վերանորոգ նվիրումով

շարունակե՞ք պաշտպանել Հայրենիքի անկախությունը, ամբողջականությունը, ապահովությունն ու անսասանությունը:

ԱՐՑԱԽԸ ՊԻՏԻ ԱՂԻԻ իր պատմական հողի հետ սերտորեն շաղախված: Արցախի անկախությունը քոտինքով, աշխատանքով ու հստակ տեսլականով պետք է պահպանենք, իսկ այդ տեսլականը պետք է վերածվի ազգային գաղափարախոսության, մարտավարության ու ռազմավարության: Այլ ուղի չկա: Ներկա վտանգավոր կացությունը պետք է հավաքական գործընդդեմ կամքով շրջել՝ չմոռանալով դասեր քաղել պատմությունից: «Նոր Նեմեսիսի» ժամանակն է, Սողոմոն Թեխլերյաններ ու Հակոբ Մելքոնյաններ դռն կծնվեն ու իրեն սուրբ «գործը» պատվով կկատարեն: «Հայ հրաշագործ ոգին պիտի գտնե Վահագնի սիգակը և խրե Վիշապին արևախում կոկորդը», քանզի «մեկ զնդակ հազար թերթի ու ճառի ուժ ունի» (Շահան Նաթախի):

Արցախի անկախության պահպանումը համահայկական առաջնահերթություն ու սրբազան պարտավորությունն է ողջ հայ ժողովրդի:

ԱՎԵՏԻԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

EDITORIAL

FOR THE SAKE OF THE SALVATION AND REVIVAL OF ARTSAKH

The Armenian people, who have been subjected to genocide a hundred times over the centuries, lost their homeland and only thanks to truly heroic efforts rose to their feet again and, being scattered around the world, managed to preserve their identity and national image, once again found themselves in the face of a national disaster. It is not easy to talk about the unbearable pain that every Armenian feels because of the consequences of the war unleashed against Artsakh on September 27, 2020 by azerbaijan and turkey, whose genocidal aspirations, with the criminal silence and indifference of the whole world, led to the fact that we lost almost 80 percent of historical Artsakh: the fortress city of Shushi, Hadrut and Kovkasan, Berdzor and Karvachar, that we suffered huge losses, and the graves of thousands of innocent victims have not yet had time to cool down, their souls - to rest...

It would only be fair to say that this war, in terms of its driving factors, its scale and the potential involved, was not a catastrophe in its usual sense; it will be fully appreciated in time, which will inexorably call to account our external and internal enemies.

For almost three decades, Artsakh lived, revived, created, and asserted its statehood. But the enemy did not give up its attempts to bring Artsakh to its knees, to crush the very axis of our existence by any means, to excise and crush, to trample, to drown in blood, but even at the cost of bitter losses, Artsakh survived in the face of another cruel disaster. With what force our «little sprouts» had to love their homeland in order to be able to stand up against a huge army of blood-suckers, turkish thugs and terrorist mercenaries, whom the whole world knows as murderers capable of genocide of an entire nation, to be able to rise up to defend their native land, which was won back with blood and, wounded, groans in pain. Our homeland became the prey of the enemy with the connivance of blind international diplomacy, as a result of the falsification of history, which for many years our diplomacy and our political forces did not know how to resist properly, failed to protect the right of Artsakh to self-determination, the right of the Artsakh people to live and create in their country. Every Armenian should ask himself why this happened. What is the reason for our mistakes?

By sending for publication the last issue of the «**Scientific Artsakh**» journal, which has always served the cause of popularization and international recognition of Artsakh through the

science diplomacy, and dedicating this issue to the **DEFENDERS** of our land who sacrificed their lives for the sake of freedom – **The Golden dream** of our people, we pursue one goal: once again faced with the bitter experience of history, to establish national priorities, identify threats and challenges to the preservation of our identity, realizing that the struggle for the very existence of the Armenians of Artsakh continues, and, unfortunately, it has already become obvious that the whole world considers only force, that from now on **force gives birth to right**.

It is in this context that we should consider the present and future of Artsakh and, based on this, form a new national diplomatic agenda, selflessly serve the cause of creating spiritual values for the benefit of its prosperity, direct all our efforts to restore historical justice, doing everything possible and impossible for this, using all platforms and platforms, because our independence and statehood are in the balance, and our future is under threat.

This should not continue.

The extreme situation in which we find ourselves obliges us not only not to despair, not to isolate ourselves and face challenges, but to adopt a new, stronger collective strategy, and if its first battle is unity, military and economic power, then the second is our spiritual values, faithful scientific and cultural diplomacy, people who protect the country like armor: its intelligentsia, scientists, teachers, artists and cultural figures. They are also warriors, **«warriors carrying light»**. More than ever, it is imperative to implement a purposeful pan-Armenian scientific and cultural policy. Without a healthy, young and viable scientific and educational potential, it is impossible to resist the crushing barrage of cruel time, which is destructive for self-reliance and independence.

In this age-old struggle for existence, the main fateful role is assigned primarily to Armenian studies, as well as to the effective development of all branches of science in general, the achievement and dissemination of their practical results. Today, it is painful for us to say that today, as it happened centuries ago, to our great regret, our glorious cultural and historical values, monuments of Shusha, Dadivank, Tigranakert and many others, have fallen into the hands of the enemy, who will spare no effort to destroy them and, with his characteristic cynicism, falsify Armenian history. Science is a powerful weapon, a powerful tool, a scientist is the same diplomat, and he can prevent the spread of lies and similar falsifications.

Continuing to exercise through science its continuing mission to bring the issue of Artsakh to the world, «Scientific Artsakh» and the «ARTSAKH» Research Institute will make every effort to direct the entire potential of the Armenian science in-depth study of the history and culture of Artsakh, as well as recent historical and political events, to the widest possible announcement of the results of these studies, to unite world-renowned scientists around the study of these urgent problems, to prevent dubious falsifications of the azerbaijani «scientific» propaganda machine for the sake of preserving the integrity of the spiritual soil of Artsakh with the prospect of liberation and restoration of its territorial integrity in the near future, which should become not only our dream, but also a military-strategic goal.

The painful outcome of this war imposed on us is a challenge that encourages us to analyze our mistakes and omissions, clarify and balance our priorities in all areas, and above all, of course, in the military-industrial sphere and in the economy, since a powerful army is the guarantor of a strong country's economy. Next, we need to establish qualitatively new international relations, develop partnership with those countries that can help us in implementing our just demands. And in this area, it is very important to develop **«science for the sake of diplomacy»**, the most phenomenal tool of our time, which should become the basis of the concept of the Armenian state. In our previous editorial columns, we have repeatedly addressed questions on the need to develop the science diplomacy in Artsakh and on the possibility of uniting world-famous scientists around the Artsakh problem, which is becoming immensely relevant today.

And today we say to our soldiers standing in positions on the front line: «We are immensely grateful to you, **HEROES**, despite the fact that the land stained with the blood of your comrades was "donated" to the enemy, you have done the Holy work of protecting the Motherland.

We will defend the independence, integrity and security of our country with a thousandfold devotion».

ARTSAKH MUST LIVE inseparably from its land. We must preserve the independence of Artsakh with sweat and blood, with our hard work and a clear vision of its future, and this should become a national ideology, tactics and strategy. There is no other way. The current dangerous situation must be overcome together, not forgetting history and learning from it.

The time has come for a new «Nemesis», the Soghomons Tehleryans and Hakobs Melkumyans will still be born and will fulfill their Holy work with honor. «The Armenian miracle-working spirit will descend on the spear of Vahagn and plunge it into the throat of the blood-sucking dragon», because «one bullet has the power of a thousand papers and speeches» (Shahan Natali).

The protection of Artsakh's independence is the primary task and sacred duty of the entire Armenian nation.

AVETIK HARUTYUNYAN

РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ

ВО ИМЯ СПАСЕНИЯ И ВОЗРОЖДЕНИЯ АРЦАХА

Армянский народ, который на протяжении веков стократ подвергался геноциду, лишился родины и только благодаря поистине героическим усилиям вновь поднимался на ноги и, рассеянный по всему миру, сумел сохранить свою идентичность и национальный облик, снова оказался перед лицом национального бедствия. Нелегко говорить о той невыносимой боли, которую испытывает каждый армянин из-за последствий войны, развязанной против Арцаха 27 сентября 2020 года азербайджаном и турцией, геноцидальные устремления которых, при преступном молчании и безразличии всего мира привели к тому, что мы потеряли почти 80 процентов исторического Арцаха: город-крепость Шуши, Гадрут и Ковкасан, Бердзор и Карвачар, что мы понесли огромные потери, и могилы тысяч безвинных жертв еще не успели остыть, их души - упокоиться...

Справедливость требует признать, что эта война с точки зрения ее движущих факторов, ее масштабов и задействованного в ней потенциала не была катастрофой в привычном понимании; оценить ее в полной мере позволит время, которое неумолимо призовет к ответу наших внешних и внутренних врагов.

Почти три десятилетия Арцах жил, возрождался, созидал, утверждая свою государственность. Но враг не оставил своих попыток поставить Арцах на колени, любыми способами сокрушить саму ось нашего существования, иссечь и раздавить, растоптать, потопить в крови, но даже ценой горьких потерь Арцах выстоял перед лицом еще одного жестокого бедствия. С какой силой должны были наши «маленькие росточки» любить родину, чтобы суметь встать против огромной армии кровопийц, турков-головорезов и террористов-наемников, которых весь мир знает как убийц, способных на геноцид целого народа, суметь подняться на защиту родной земли, которая была отвоевана кровью и теперь, израненная, стонет от боли. Наша Родина стала добычей врага при попустительстве слепой международной дипломатии, в результате фальсификации истории, которой на протяжении долгих лет наша дипломатия и наши политические силы не умели противостоять должным образом, не смогли защитить право Арцаха на самоопределение, право арцахского народа жить созидать в своей стране... Каждый армянин должен задаться вопросом, почему это произошло? В чем причина наших ошибок?

Подписывая в печать последний в уходящем году номер журнала «**Научный Арцах**», который всегда посредством дипломатии науки служил делу популяризации и международного признания Арцаха, и посвящая этот выпуск **ЗАЩИТНИКАМ** нашей земли, пожертвовавшими своими жизнями ради свободы – **Золотой мечты** нашего народа, мы преследуем одну цель: в который раз столкнувшись с горьким опытом истории, установить национальные приоритеты, выявить угрозы и вызовы сохранению нашей идентичности, осознавая, что борьба за само существование армянства Арцаха продолжается, и, к великому сожалению, уже стало очевидным, что весь мир считается только с силой, что отныне **сила рождает право**.

Именно в этом контексте следует рассматривать настоящее и будущее Арцаха и исходя из этого формировать новую национальную дипломатическую повестку, самоотверженно служить делу создания духовных ценностей на благо его процветания, направить все силы на восстановление исторической справедливости, делая для этого все возможное и невозможное, используя все площадки и платформы, потому что на чашу весов поставлены наши независимость и государственность, а наше будущее под угрозой.

Так продолжаться не должно.

Экстремальное положение, в котом мы оказались обязывает нас не только не отчаяться, не изолироваться и противостоять вызовам, а взять на вооружение новую, более сильную коллективную стратегию, и если ее первая битва – единство, военная и экономическая мощь, то вторая-наши духовные ценности, правильная научная и культурная дипломатия, люди, как броня защищающие страну: ее интеллигенция, ученые, учителя, деятели искусства и культуры. Они тоже воины, **«воины, несущие свет»**. Как никогда, является настоятельной необходимостью осуществление целенаправленной общеармянской научной и культурной политики. Без здорового, молодого и жизнеспособного научно-образовательного потенциала невозможно противостоять сокрушающему шквалу жестокого времени, губительного для самостоятельности и независимости.

В этой вековой борьбе за существование главная, судьбоносная роль отводится прежде всего арменоведению, а также эффективному развитию всех отраслей науки в целом, достижению и распространению их практических результатов. Сегодня нам больно говорить о том, что, как это уже случалось столетия назад, к огромному сожалению, наши славные культурно-исторические ценности, памятники Шуши, Дадиванка, Тигранакерта и множество других, оказались в руках врага, который не пожалеет сил, чтобы уничтожить их, и, со свойственным **ТОЛЬКО** ему цинизмом фальсифицировать армянскую историю. Наука - мощное оружие, сильное средство, ученый - тот же дипломат, и ему под силу не допустить распространения лжи и подобных фальсификаций.

Продолжая осуществлять посредством науки свою неизменную миссию донести проблему Арцаха до всего мира, «Научный Арцах» и Научно-исследовательский институт «АРЦАХ» приложат все усилия для того, чтобы направить весь потенциал армянской науки на глубинное изучение истории и культуры Арцаха, а также недавних исторических и политических событий, на самое широкое оглашение результатов этих исследований, на объединение всемирно известных ученых вокруг изучения этих не терпящих отлагательств проблем, чтобы предотвратить сомнительные фальсификации азербайджанской «научной» пропагандисткой машины во имя сохранения целостности духовной почвы Арцаха с перспективой освобождения и восстановления в ближайшем будущем его территориальной целостности, что должно стать не только нашей мечтой, но и военно-стратегической целью.

Болезненный исход этой навязанной нам войны - это вызов, подвигающий на то, чтобы проанализировать наши ошибки и упущения, уточнить и сбалансировать наши приоритеты во всех областях, и прежде всего, конечно, в военно-промышленной сфере и в экономике, поскольку мощная армия - гарант сильной экономики страны. Далее нам необходимо установить качественно новые международные отношения, развивать партнерство с теми странами, которые могут содействовать нам в деле воплощения в жизнь

наших справедливых требований. И в этой сфере очень важно развивать **«науку во имя дипломатии»**, самого феноменального инструмента нашего времени, который должен стать основой концепции армянского государства. В наших предыдущих редакторских колонках мы неоднократно обращались к вопросам о необходимости развития «науки дипломатии» в Арцахе и о возможности объединить всемирно известных ученых вокруг арцахской проблемы, что становится безмерно актуальным сейчас.

И сегодня мы говорим нашим солдатам, стоящим на позициях на передовой: «Мы безмерно благодарны вам, ГЕРОИ, несмотря на то, что обогренная кровью ваших товарищей земля «подарена» врагу, вы совершили святое дело защиты Родины. С тысячекратной преданностью будем защищать независимость, целостность, безопасность нашей страны».

АРЦАХ ДОЛЖЕН ЖИТЬ неотделимо от своей земли. Мы должны сохранить независимость Арцаха потом и кровью, своим трудом и четким видением его будущего, и это должно стать национальной идеологией, тактикой и стратегией. Другого пути нет. Сложившее опасное положение надо преодолевать сообща, не забывая истории и извлекая из нее уроки.

Пришло время нового «Немезиса», еще родятся Согомоны Тейлиряны и Аконы Мелкумяны и с честью исполняют свое святое дело. «Армянский чудотворный дух снизойдет на копы Ваагна и вонзит его в горло дракона-кровопийцы», потому что «одна пуля обладает силой тысячи бумаг и речей» (Шаан Натали).

Защита независимости Арцаха - первоочередная задача и священный долг всего армянского народа.

АВЕТИК АРУТЮНЯН